

Våren 1987 var preget av uro på universitetet, og i april trakk «eit samla universitet nok ein gong ut på gata» for å protestere mot den økonomiske krisesituasjonen det var satt i – ikke for seg selv, men for framtiden. Foto: Roar Christiansen/Ørjan Deisz, Bergens Tidende/Nasjonallbiblioteket.

Kapittel 10

Økonomiske ressurser

Kari Tove Elvbakken
og Steinar Vestad

Universitetets ressurser er mange. Dette kapitlet handler om de økonomiske, bevilgninger fra Stortinget og andre inntekter fra offentlige og private kilder. Det viser hvordan det vitenskapelige virket har blitt finansiert, noe som i seg selv er viktig – og dessuten en viktig kontekst for flere andre kapitler i verket. For budsjettåret 1949–50 bevilget Stortinget knapt 3,3 mill. kroner til Universitetet i Bergen – med 120 ansatte og om lag 400 studenter. I 2021 hadde UiB over 4200 årsverk, 19 640 studenter og inntekter på 5,4 milliarder kroner, hvor vel 1,1 mrd. var eksterne inntekter. For forskningen og det vitenskapelige arbeidet har de eksterne inntektene vært særlig viktige, selv om de viktigste ressursene for forskning alltid har vært de vitenskapelig ansattes forskningstid. Ved å følge pengestrømmen til universitetet over en lang tidsperiode avdekkes spenninger og utfordringer – noen varige, andre forbigående, og noen helt nye.

Stortingets bevilgning som i april 1946 markerte etableringen av UiB, gjaldt 250 000 kroner til to nye fløyer på bygningen som fra 1928 huset Geofysisk Institutt. Da lov om Universitetet i Bergen trådte i kraft i 1948, ble budsjettene til Bergens Museum, Biologisk stasjon, Geofysisk Institutt og Biokjemisk laboratorium overført til UiB.¹ Fram til sist på 1950-tallet ble Universitetet i Bergen bygd ut etter planen fra sist på 1930-tallet. Senere kom en tid for ekspansjon, med sterk studentvekst og mange nye ansatte. Fra midt på 1970-tallet var det derimot stagnasjon heller enn vekst som preget situasjonen.² Som også vist i kapittel 4 var det ny studentvekst fra slutten av 1980-tallet til midt på 1990-tallet.³ Studenttilstrømmingen ble en driver for universitetets vekst. Etter en topp i 2003 med vel 17 500 studenter sank antallet, var stabilt i flere år, og økte så, til det i 2019 passerte 2003-rekorden.⁴

Universitetet har alltid hatt inntekter fra andre enn staten og har mottatt gaver, hatt fondsinntekter og fått bevilgninger fra forskningsorganisasjoner. I historien om utbyggingen av Bergens Museum og arbeidet for å få et universitet i Bergen er gaver fra byens borgere vektlagt.⁵ Gaver fra private foreninger og selskaper kom det også etter åpningen i 1948. Selv om det var verdifullt, var omfanget lenge ikke så stort. Etter hvert inngikk UiB kontrakter om å utføre forskning for næringsliv og offentlig virksomhet. Særlig fra midt på 1980-tallet økte de eksterne inntektene – og aller mest med bevilgninger etter søknad og konkurranse i det offentlige forskningsrådssystemet. Da de første 50 årene ble rundet, var de eksterne inntektene om lag 340 mill. kroner, i 2019 passerte de 1 milliard. De fleste pengene er det imidlertid Stortinget som har gitt, som rimelig er for et statlig universitet.

I dette kapittelet er endringer i tildelinger fra statsbudsjettet gjennom 75 år først tema. Så vendes oppmerksomheten mot de eksterne midlene, fra Forskningsrådet, EU og inntekter fra ulike private og offentlige kilder til forskning – hvilke de har vært og

1 St.prp. I (1945–46), St.prp. I (1948–49), St.prp. I (1949–50). Kirke- og undervisningsdepartementet har endret navn flere ganger, fra 2005 Kunnskapsdepartementet.

2 Forland 1996: 190–194.

3 Redegjørelse til Det akademiske kollegium, DAK-sak 154/1999.

4 Tallene i dette kapittelet er i hovedsak hentet fra DBH – Database for høyere utdanning, og universitetets egne årsmeldinger og rapporter. Tallene fra 2021 er hentet fra Årsrapport for UiB, universitetsstyret sak 19/2022.

5 Som Haaland 1996, Forland 1996, Bergens Museum 1917.

er, og hva de har bidratt med. Penger gir muligheter – men de kan også vekke strid, og noen ganger kan de utfordre universitetets forskningsfrihet. Slike tema er med i utforskningen av lange linjer i UiBs økonomiske ressurser.

Statsbudsjettet – kontinuitet og konkurranse

Kollegiet, senere universitetsstyret, har hvert år fremmet forslag om tildeling fra Stortinget, etter forslag fra fakulteter og grunnmiljø, noen ganger med kampvotering, andre ganger konsensus. Skiftende regjeringer har godtatt eller avvist forslagene, avhengig av politiske prioriteringer og den økonomiske situasjonen. Mens studenttilstrømmingen tidligere innebar mer ressurser til forskning, er det i dag særlig eksterne forskningsmidler som gir nye forskningsressurser. I det videre handler det først om statsbevilgningen, i to faser, først fram til om lag år 2000, så de siste 20 årene. Skillet settes der fordi det ble innført en ny finansieringsmodell i 2002.⁶

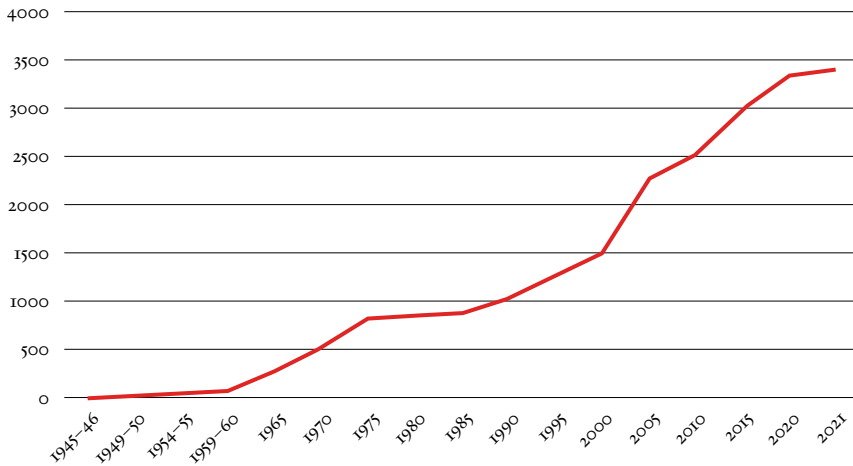
I figur 10.1 ses bevilgninger over statsbudsjettet til UiB fra 1949 til 2021. I faste priser ble bevilgningen tidoblet fra 1960 til 1985. Figuren viser tydelig og sterk økning fra tidlig på 1960-tallet til midt på 1970-tallet, så bare svak vekst før veksten på nytt tok fart nærmere 1990-tallet. Fra årtusenskiftet var det sterk økning fra 2000 til 2005, noe lavere vekst fra 2005 til 2010, fulgt igjen av sterkere vekst noen år, før bevilgningene de siste årene har flatet ut.

Utbygging, stillstand og vekst

Veksten de første 50 årene var innvevd i samfunnsutviklingen, økonomi og politiske veivalg, sammen med prioriteringer i utdannings- og forskningspolitikken. I den første perioden var det den opprinnelige planen for oppbyggingen som gjaldt, og fram til om

6 Regjeringenes budsjettforslag, komitéinnstillinger og Stortingstidende er viktige kilder. Ane Øie Jordahl ordnet kildene fra 1937 til 2020 etter år. Protokoller fra kollegiet og universitetsstyret og UiBs årsmeldinger er kilder. Fram til 1989 var de omfattende og detaljerte. Fra 1990-tallet gir Database for høyere utdanning, DBH, tall og dokumenter blant annet om ressurser, for hver enkelt institusjon. Tallene for UiB kommer fra institusjonen selv.

Figur 10.1 Bevilgninger over statsbudsjettet til UiB – 1946–2021 i mill. 2015-kroner.

Kilde: Statsbudsjettet.

lag 1960 ble UiB bygd med sine tre første fakulteter: for medisin, realfag og humaniora. Fra sist på 1950-tallet laget UiB sine egne femårige utbyggingsplaner, og disse planene inngikk etter hvert i nye nasjonale planer for sterk utbygging av universitetene i landet.⁷

Veksten fra først på 1960-tallet var i tråd med Kleppe-komiteéns innstilling, omtalt blant annet i kapittel 1, og behandlet i Stortinget våren 1962.⁸ Utbyggingsplanene ble uttrykt i tildeling av stillingshjemler, driftsmidler og bygninger, og økte bevilgninger vises tydelig igjen i pengesommene. I 1964 oppsummerte regjeringens budsjettforslag at planene og målene fra 1962 om å øke antallet stillinger langt på vei var nådd i Bergen.⁹ Da var det satt i gang nye utredninger, under ledelse av Kristian Ottosen, for mer utbygging av høyere utdanning – ikke bare universitet, men nye skoleslag.¹⁰ Særlig fra slutten av 1960-tallet var det en studentdrevet vekst, som vist i kapittel 4 i dette bindet, og enda mer uttalt ved UiO enn ved UiB.¹¹

I vekstperioden fram til 1970 fikk UiB både nye fag og fakulteter. Høsten 1963 kom tannlegeutdanningen til. Det innebar

7 Halvorsen 1967.

8 St.meld. nr. 91 (1961–62).

9 St.prp. 1 (1964–65), s. 87, Kirke- og undervisningsdepartementet.

10 Se også kapittel 3, bind 1, om Ottosen-komiteen.

11 Thue & Helsvig 2011: 231 flg.

oppbygging av klinikker i et nytt spesialbygg på Årstadvollen ved Haukeland, med flere og andre typer ansatte og flere studenter. Samtidig ble det oppstart av preklinisk medisinerutdanning, og i 1966 ble det nye bygget for prekliniske fag tatt i bruk, like ved de odontologiske klinikkene. SV-fakultetet, med institutter for psykologi og jus, ble skilt ut fra HF-fakultetet i 1970, før jus og psykologi igjen ble skilt ut som fakulteter i 1980. Som vist i kapittel 1 i dette bindet var spørsmålet om å etablere samfunnsfag ved det nye universitetet i vest oppe i Stortinget allerede i 1946, men et konkret initiativ fra UiB kom ikke før i 1961. Målet var nesten nådd da Stortinget fattet vedtak om en ny samfunnsvitenskapelig embetseksamen i 1966.¹² Slike forhold og andre nye fag ligger bak ressursøkningene i figuren ovenfor.

Vedtakene om å bygge ut Universitetet i Tromsø (UiT) og i Trondheim (med NTH og Norges Lærerhøgskole) sist på 1960-tallet, og utbyggingen av distriktshøyskolene på 1970-tallet, kom til å prege budsjettutviklingen for så vel UiB som UiO. I andre halvdel av 1970-tallet var det vanskelige økonomiske tider ved de to gamle universitetene. For eksempel var det byggestopp i to år midt på 1970-tallet, og ved UiO var det stillingsstopp i en periode. For landets høyere utdanningsinstitusjoner under ett var det derimot en betydelig vekst.

Veksten fra sist på 1980-tallet var igjen særlig knyttet til økt studenttilstrømning, som vist i kapittel 4. Det var høy ungdomsarbeidsledighet, og den studentdrevne veksten ble kombinert med arbeidsmarkedspolitik.¹³ UiB la senere vekt på at studentveksten ikke ble fulgt av tilstrekkelig tilførsel av stillingshjemler, men at dette snudde midt på 1990-tallet, etter at universitetene hadde svart med å regulere opptaket av studenter.¹⁴

Fra først på 1990-tallet ble budsjettildelingene koblet til et begrep om studentmåltall, og et års tildeling var resultat av tildelingen året før, med økning eller reduksjon avhengig av nye studieplasser, eller om antallet studieplasser ble kuttet. Da fikk også studieplassene ulik pris, avhengig av om det var lavere eller høyere

12 Innstilling om utbygging av samfunnsvitenskapelige fag i Bergen, 1963. Ot.prp. nr. 31 (1965–66), Lov om samfunnsvitenskapelig embetseksamen, Innst. O. nr. 36 lov av 10. juni 1966.

13 Se Helsvig 2011:101 flg, dette gjaldt generelt og også ved UiO.

14 DAK, sak 154/1999: 1.

grads studier, og om studiene krevde utstyr og eventuell praksis.¹⁵ Studieplasser ble som nevnt også brukt i arbeidsmarkedspolitikken. Unge arbeidsledige skulle heller studere enn å gå ledige. Veksten i studenttall og antall ansatte fortsatte inn i 1990-årene. Fra 1988 til 1994 ble antallet studenter doblet, til vel 16 700.¹⁶ Denne veksten svekket vilkårene for forskning, oppsummerte universitetsledelsen, siden bevilgningene ikke fulgte den kraftige studentveksten. Noe nytt skjedde likevel, som at det i 1994 kom utdanning i musikk, da Griegakademiet kom til UiB med studenter og ansatte.

Som vist i forrige kapittel fikk UiB tildelt midler for å kjøpe eiendommer innenfor «interesseområdet» på Nygårdshøyden. Først måtte hvert huskjøp vedtas i Stortinget, men med en budsjetttramme ble det enklere fra 1965. I 1971 kjøpte UiB eksempelvis 9 bygninger, tidligere leiegårder og villaer til bruk for nye fag eller for vekst i gamle, og 13 hus ble ombygd til nye formål.¹⁷ Jevnlig ble det likevel vist til vanskelige romforhold. Fra 1990-årene fikk UiB også fullmakt til å selge hus som ikke var hensiktsmessige. Pengene kunne brukes til rehabilitering av gamle eller kjøp av nye hus.

Universitetene hadde inntekter fra immatrikuleringsavgifter og eksamensavgifter, selv om studiene var og forble gratis. Immatrikuleringsavgiften ble avvirket i 1984. Noen andre inntekter var det også; i budsjettet for 1965 ble for eksempel 200 000 kroner ført opp som inntekt for UiB fra «hullkortsenteret».¹⁸ UiB hadde dessuten inntekter fra husleie fra leieboere som bodde i husene universitetet eide.

I 1995 var de eksterne inntektene kommet opp i nesten 340 mill. kroner.¹⁹ De eksterne forskningsmidlene sto for det meste av økningen, særlig fra Forskningsrådet. Økningen hang sammen med at personell finansiert fra forskningsrådene inntil midt på 1990-tallet var ansatt og lønnet av rådene, og disse ressursene gikk ikke inn i universitetenes regnskaper. Alt fra 1960-tallet ble nytten og mulige utfordringer knyttet til eksterne inntekter diskutert både ved UiO og ved UiB, og systemer for mottak og håndtering av slike inntekter ble utviklet og endret. Selv om synspunkter knyttet

15 Sst.: 2, da – som senere – ble bevilgningene først justert for lønns- og prisvekst (LPK).

16 Årsmelding 1994: 5. Rektor Ole Didrik Lærum og universitetsdirektør Kåre Rommetveit.

17 Årsmelding for 1971: 41–42.

18 St.prp. nr. 1 (1964–65): 109.

19 Årsmelding 1995: 23, samlet budsjett i 1995 var 1,28 mrd. kroner.

til eksterne forskningsmidler har endret seg, har noen tema gått igjen. Det gjelder for eksempel spørsmålet om anvendt forskning og særlig hvorvidt kontrakter med forpliktelse om å gjennomføre anvendt forskning har vært riktig, ønskelig, skadelig eller håndterlig for UiBs primære oppgaver med grunnforskning og utdanning.

Etter at det i 1995 ble vedtatt felles lov for universiteter og høyskoler, ble det noe større fleksibilitet i forvaltningen av ressursene, og budsjettene ble mindre spesifiserte, stillingshjemmelsystemet forsvant helt i 1997, og det var mulig å overføre ubrukte midler til neste år. De eksterne inntektene økte, og da det rundt år 2000 var duket for store reformer innenfor høyere utdanning, gjaldt det også ressurstildelingen. De store ambisjonene om økt tilgang for alle til høyere utdanning, med velferdspolitikken i årene etter andre verdenskrig, var supplert med mål fra så vel nærings- som arbeidsmarkedspolitik.

Kontinuitet, indikatorer og nye konkurranseformer

Reformene innenfor høyere utdanning rundt år 2000, omtalt i mange kapitler i dette verket, ga også endringer i systemene for ressurstildeling. I 2002 ble det vedtatt et helt nytt system for finansiering av institusjonene, med resultatindikatorer og konkurranse og omfordeling mellom institusjonene. Samtidig var det stor kontinuitet, de eksisterende budsjetterammene var utgangspunkt – med summen av politiske vedtak i over 50 år for UiBs vedkommende. Det ble åpnet for større fleksibilitet da universitetene ble forvaltningsorganer med særskilte fullmakter, det ble mulig å omdisponere tildelte ressurser mellom drift og investeringer, og dessuten overføre fra ett år til et annet. Universiteter som forvaltet statens eiendommer, fikk økt ansvar for vedlikehold og utbedringer og måtte føre avskrivninger. Hvordan så det nye systemet ut – og hva betydde det for UiB?

Den eksisterende budsjetterammen var utgangspunktet for nyordningen – med tildelinger av stillingsressurser og finansiering av studieplasser gjennom historien. Hvert år var den økt med en prosentsats for lønns- og prisvekst – så kom påplussinger for nye stillinger og utstyr. Budsjetterammen var summen av politiske

beslutninger – noen ganger detaljerte, andre ganger ikke, det ses tydelig i stortingsdokumentene – og noen slike diskusjoner er tatt opp i flere av kapitlene i dette verket.

Den nye ordningen hadde eksisterende budsjetterammer som utgangspunkt. Det ble konstruert et nullpunkt og innført et insentivbasert system, med åpne resultatkomponenter og resultatindikatorer som skulle omfordele ressurser mellom institusjoner etter konkurranser. Den skulle virke fra budsjettet for 2003. Stortingsbevilgningen – grunnbevilgningen – ble delt i en basisdel, som er langsiktig og strategisk tildelt, og en resultatbasert del, og bevilgningen for ett år avhenger av resultatene to år tidligere, både innenfor forskning og utdanning. Resultatkomponentene og hvordan de måles, er imidlertid også endret noe etter 2002.

I 2002 var grunnbevilgningen summen av tildelinger gjennom historien, og ut fra denne ble det konstruert en «utgangsposisjon». Summen av historiske tildelinger ble kalkulert og konvertert til et visst antall studieplasser i grunnbevilgningens basisdel. Studieplassene ble delt i seks kategorier (A–F) med hver sin pris. Konstruksjonens utgangspunkt var at 60 prosent av kostnadene ved en studieplass skulle ligge i grunnbevilgningen, de resterende 40 skulle tildeles som inntekt når studentene oppnådde studiepoeng – en resultatinntekt.

Utgangsposisjonen for UiB ble kalkulert til om lag 8900 studieplasser. I basisdelen av grunnbevilgningen er det også ressurser for drift, utstyr, vedlikehold og drift av bygninger. Bevilgninger til byggeprosjekter gis i Statsbyggs budsjetter, men kommer inn i universitetets balanse når de ferdigstilles, mens utstyrsmidler til de nye byggene bevilges til institusjonene.

Resultatdelen for utdanning har en åpen ramme. Det er ulike priser for ulike studiekategorier, og institusjonene får økt tildeling dersom antallet studiepoeng, kandidater, utvekslingsstudenter og doktorgrader øker sammenlignet med resultatet to år før.²⁰

I denne finansieringsmodellen gir tildeling av nye studieplasser økte ressurser. Tilsvarende vil inndragninger av studieplasser gi reduksjon. Omfanget vil avhenge av type studieplass. Ved tildeling gis midlene for hver plass og hvert studieår, 60 prosent i basisdelen

20 Se Kunnskapsdepartementets «Orientering om statsbudsjettet» for 2021 for universiteter og høyskoler.

og 40 som oppnådde studiepoeng. Økningen i de samlede ressursene vil også følge fusjoner – eller innlemming av ny virksomhet, som da Griegakademiet ble del av UiB eller, og i mye større omfang, da Kunst- og designhøgskolen i Bergen gikk inn i UiB fra 1.1.2017.

Universitetene kan velge å ta opp flere studenter eller opprette nye studieprogrammer også uten å ha fått nye studieplasser. Da må kostnadene dekkes av resultatinntekter – kalkulert til 40 prosent av kostnadene – eller fra andre deler av universitetsbudsjettet. Dette kan tappe andre studier, være krevende for de ansatte eller gi mindre driftsmidler. Universitetene kan likevel ta slike valg av strategiske grunner. UiB opprettet for eksempel en utdanning i farmasi på denne måten, der studiene ble drevet med «gjenbruk» av emner. Senere fikk farmasistudiet studieplasser av UiBs nye og frie plasser.²¹ Noen ser ekstra studenter, og resultatene det gir når de tar eksamen, som en ressurs, andre som en trussel mot studienes kvalitet og ansattes tid til forskning. Som også tatt opp i kapittel 1 har det vært konflikter om såkalt overbooking – det å ta opp flere studenter enn studieplassinntektene tilsier.

I motsetning til utdanningskomponenten har forskningskomponenten det som kalles en lukket budsjettamme. Den beregnes som en resultatbasert omfordeling (RBO) mellom institusjoner. Uttellingen avhenger av institusjonens egne resultater sammenlignet med de andres resultater. For å «vinne» i konkurransen er ikke universitetet bare avhengig av å bedre egne resultater, men også av å bedre resultatene relativt sett, sammenlignet med andre. Systemet gjorde det lettere å vinne økte resultatmidler for institusjoner som kom inn med et lavt utgangspunkt, enn for andre, som for UiB som hadde gode resultater da systemet ble innført. Institusjoner med få publikasjoner ville få større gevinst av en liten økning enn for eksempel UiB som hadde og har mange publikasjoner.

Erttersom midlene som fordeles gjennom RBO, har en fast ramme og resultatene for alle institusjonene samlet varierer fra år til år, vil satsen per indikator også variere fra år til år. Indikatorene i 2021 i lukket ramme er publikasjoner, inntekter fra EU, Forskningsrådet og andre bidrags- og oppdragsinntekter. Resultater som publikasjoner er koblet til et system hvor artikler og bøker har en fastsatt

21 Se også kapittel 2, om kjemifaget, i bind 2 i dette verket.

verdi etter hvilke tidsskrift eller forlag som publiserer dem. At det er en lukket ramme, gjør at «verdien» av hver publikasjon blir lavere jo flere som registreres. Mens publikasjoner er resultater av forskning, er oppnådde tildelinger, i kroner eller euro, heller premiering av oppnådde innsatsfaktorer. Intensjonene med innføringen av RBO var at mer konkurranse ville skjerpe innsatsen for høy kvalitet i forskning og motivere norske miljø til å hevde seg internasjonalt.

Konstruksjonen av o-punktet i finansieringssystemet og innføringen av insentivbasert system for finansiering er diskutert, kritisert og utredet videre. Kritikken har dreid seg om indikatorene for utdanning og for forskning, om hvilke som har åpen ramme, og hvilke som er lukkede og gir omfordeling mellom institusjonen. RBO-systemet er blant annet kritisert for indikatorer som ikke er med, som formidling, og for at bare noen publikasjonstyper er med.

Flere utvalg har utredet endringer i systemet. I 2007 konkluderte en UiB-basert ekspertgruppe oppnevnt av Kunnskapsdepartementet, Vagstad-utvalget, med at systemet i hovedsak fungerte etter politikken intensjoner. Antallet doktorgrader, publikasjoner og omfanget av eksterne forskningsmidler var økt, og studentene oppnådde flere studiepoeng.²² I 2015 leverte et nytt ekspertutvalg nedsatt av departementet, Hægeland-utvalget, sin rapport.²³ Det konstaterte at det hadde vært en økning i oppnådde studiepoeng, bachelor-, master- og doktorgrader og publikasjoner etter at finansieringssystemet ble endret i 2003. Utvalget argumenterte også for å vektlegge resultater heller enn innsatsfaktorer, som tildelte ressurser, sammen med indikatorer som reflekterte økt kvalitet og kjerneoppgaver ved institusjonene. Det foreslo endringer i RBO, blant annet slik at bare publikasjonsindikatoren skulle være i lukket ramme. Det ville også ha færre priskategorier for utdanningene. Som oppfølging av dette utvalgets arbeid og høringsuttalelser ble det noen endringer fra 2017. Viktigst var det at oppnådde grader (også doktorgrader) ble med i åpen ramme, men samlet ble det gjort få endringer.

Det ble ikke ro om finansieringsmodellen etter dette. Høs-

22 Vagstad mfl. 2007.

23 Leder var Torbjørn Hægeland, forskningsdirektør i SSB. I utvalget var professor Kjell Erik Lommerud, UiB, og universitetsstyremedlem ved UiB, professor ved Københavns universitet Hanne Foss Hansen.

ten 2021, før stortingsvalget, nedsatte Kunnskapsdepartementet et nytt utvalg, Hatlen-utvalget, igjen for å gjennomgå finansieringen av høyere utdanning og forskning. Rapporten ble levert i mars 2022.²⁴ Utvalget foreslo betydelige endringer i finansieringsmodellen: å redusere antallet indikatorer til to, oppnådde studiepoeng og avlagte doktorgrader, og å redusere antallet finansieringskategorier for studier fra seks til to eller fire.²⁵ Utvalget foreslo også å legge større vekt på utviklingsavtaler mellom institusjonene og departementet. Mange, som UiB, har uttalt seg kritisk til noen av forslagene.

Sett under ett har UiB som institusjon og i høringsuttalelser og utspill fra ledelsen gjennom de siste 25 årene gått inn for å styrke ressursene til grunnforskningen og for å få fullfinansierte studie-plasser. Det er vektlagt å motivere til et høyt antall doktorgrader, publikasjoner av høy kvalitet, bedre gjennomstrømming i studieløp og at flere oppnår grader – samt at forskningsmiljøene skal kunne vinne fram i konkurransen om eksterne midler, særlig midler som kan bygge opp under egne hovedoppgaver. Det er forhold som også inngår i finansieringssystemet – selv om det er endret over tid.

Intern ressursfordeling

Så lenge hver eneste stillingshjemmel ble besluttet av Stortinget, var det også der vekst eller stillstand for bemanningen ved fakulteter og institutter ble besluttet. Lenge ble også omfanget av driftsmidler til hvert enkelt institutt besluttet av Stortinget. Prioriteringer – enten det gjaldt kontorpersoneell eller ulike vitenskapelige stillinger – ble fremmet av kollegiet overfor departement og Storting. Før forslagene ble oversendt, kunne det ha vært dragkamper både ved institutter, i fakultetsrådene og i kollegiet. Men sjelden ble det gjennomslag i departement og storting for alle forslag, og prioriteringer ble ikke alltid fulgt. Tilstrømningen av studenter var viktig for ressursbruk og -økning. Dit det kom studenter og stillinger, ble

24 *Finansiering av universiteter og høyskoler.* Rapport til Kunnskapsdepartementet 17. mars 2022 fra et utvalg nedsatt 9. september 2021, Hatlen-utvalget, etter lederen Siri Hatlen.

25 Andre forslag er å knytte utviklingsavtaler til finansiering og tiltak for å sikre god tilgang til høyere utdanning i hele landet, og å gi arbeidslivet bedre tilgang til kunnskapsmiljøer. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-av-rapport-fra-utvalg-om-finansiering-av-universiteter-og-hoyskoler-hatlen-utvalget/id2904153/>

det også forskning – stillingene var kombinerte.

Over tid ga summen av beslutninger om ressurser en fordeling mellom fakulteter og nivå. Da kollegiet i 1999 oppsummerte og vurderte opplegget for fordeling mellom fakultetene, ble nettopp studenttilstrømningen, som var åpen til sist på 80-tallet, vektlagt.²⁶ Endring i finansiering i løpet av 90-tallet hadde gjort ressursituasjonen mer krevende, og det var stort behov for økte budsjetter og mer eksterne midler. MN-fakultetet oppnådde flest eksterne midler, og i 1998 sto det for nesten halvparten av UiBs bevilgninger fra Forskningsrådet. I 1999 ble det ikke lagt opp til endringer i budsjettmodellen for fordeling av UiBs ressurser til fakultetene.

Det ble imidlertid satt ned et utvalg for å utrede og foreslå endringer i fordelingen av ressurser mellom fakultetene, og Reed-utvalget – ledet av medisinprofessor og dekan Rolf Reed – leverte sin innstilling i 2001, før det nye systemet var klart.²⁷ Høsten 2002, samtidig med at det nye finansieringssystemet for landets høyere utdanning ble vedtatt, vedtok kollegiet å videreføre den nye, statlige modellen ved fordeling til fakultetene, med noen tilpasninger.²⁸

I 2007 besluttet universitetsledelsen å sette ned et nytt utvalg (Risa-utvalget) som skulle gi en samlet drøfting av helheten i universitetets finansieringsmodell. Utvalget ble ledet av økonomiprofessor Alf Erling Risa, dekan ved SV-fakultetet. Risa-utvalgets innstilling kom i 2008 og ble presentert som et informasjonssystem der følgene av valg og tildelinger ble synliggjort.²⁹ Det gjaldt store utgiftsposter, som til bygninger. Utvalget synliggjorde også kostnader ved eksternt finansiert forskning, som til husleie. Det foreslo å videreføre flere elementer i den nasjonale modellen for finansiering til fakultetene, men ikke fullt ut. Utvalgets rapport ble også brukt til å synliggjøre konsekvenser av tildelinger og åpne muligheter for strategiske valg. Arbeidet ble fulgt opp med noen omfordelinger mellom fakultetene i årene som fulgte. I 2015, i forbindelse med UiBs nye strategiarbeid, fikk Risa i oppgave å lede et nytt utvalg for å gjennomgå den interne fordelingen av ressurser. Risa II-utvalget leverte sin innstilling i mars 2016.³⁰ Det foreslo noen justeringer, og

26 DAK sak 154/1999.

27 DAK, sak 145/2000.

28 DAK sak 64/2002 og 110/2002.

29 Universitetsstyret, sak 45/2007, 87/2008.

30 Universitetsstyret, sak 60/2016.

vektla forutsigbarhet, betydningen av eksterne midler og å gi styret strategisk handlingsrom og mulighet for omfordelinger. Styret la innstillingen til grunn for senere budsjettprosesser.

Over tid har det vært ulike universitetspolitiske linjer i arbeidet med fordeling av ressurser, ikke bare mellom fakulteter og felt, men også mellom nivåene. Fakultetene kan ha og har ulike modeller for fordeling av ressurser til instituttene. Tilbakevendende spørsmål har dreid seg om hvor store summer universitetsstyret har skullet disponere til strategiske satsinger – og hvor stort handlingsrommet skal være på hvert nivå. Større innsikt i og åpenhet om ulike modellers konsekvenser fremmer diskusjoner om slike spørsmål i de demokratiske organene, ved institutter, fakulteter og i universitetsstyret.

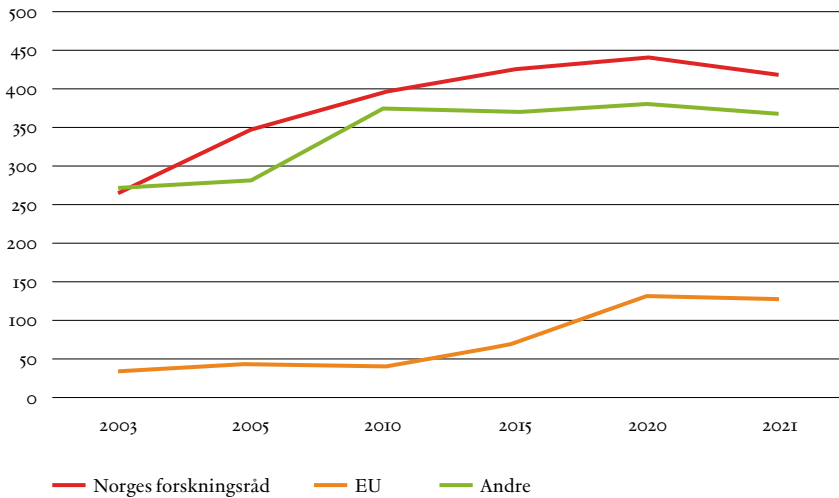
Lange linjer – og nye trekk

Endringene i statsbevilgningene som vises i figur 10.1, dekker 75 år – og utallige vurderinger, planer, diskusjoner og konflikter ligger bak tallenes tale. Fram til 2000-tallet var det detaljerte og øremerkede summer som kom fra Stortinget – selv om de var del av en rekke planer og ambisjoner. Kanskje var politikken, og dermed å ha kontakter i departementene, i stortingskomitéene og på Stortinget, viktigere den gangen enn senere. Modellenes konstruksjoner fra 2002 legger i større grad så å si til grunn en rutinemessig fordeling og omfordeling mellom institusjonene; det er ikke konkurranse om stillingshjemler – som det var i UiBs 50 første år. Men politikken er ikke borte – i budsjettsammenheng gjelder det for eksempel tildeling av studieplasser og satsing på nybygg. Og det var i et budsjettforlik i 2015 at Skeivt arkiv ved UiB fikk en fast statsbevilgning.³¹ Diskusjoner på alle nivå om ressursfordeling handler også om prioritering av innretning og hva som skal vokse og gro. Dette er også tema i universitetsdemokratiet.

I tillegg til statsbevilgningen har UiB alltid hatt eksterne inntekter utenfra, i hovedsak forskningsmidler. Disse var lenge ganske små; etter midt på 1990-tallet er omfanget mer enn doblet.

31 <https://skeivtarkiv.no/framtida-er-sikra>

Figur 10.2 Eksterne inntekter til UiB – 2003–2021 i mill. 2015-kroner.

Kilde: UiB

Figur 10.2 viser eksterne inntektskilder fra 2003. Den viser vekst i inntektene fra Forskningsrådet og i annen bidrags- og oppdragsinntekt. EU-inntektene er i vekst, men lavere.

I det videre utforskes inntektene fra Forskningsrådet, EU og bidrags- og oppdragsinntekter (BOA). Noen problematikker knyttet til slike inntekter tas opp underveis. Samlet utgjør de eksterne inntektene om lag 25 prosent av inntektene, og de er blitt svært viktige for omfanget og innretningen av UiBs forskning. I tillegg gir økninger i de eksterne midlene også gevinst i grunnbevilgningen. På den annen side kan innretningen av forskningen for å oppnå eksterne bevilgninger og egne bidrag til slik forskning også påvirke universitetets muligheter til egne valg og universitetets uavhengighet. I andre kapitler drøftes også spenninger knyttet til ekstern finansiering, som oppdragsforskningen på 1980-tallet innenfor oljeforskningen (kapittel 9, bind 3) og innenfor utviklingsforskningen (kapittel 11, bind 2).

Forskningsrådene – finansiering og forskningspolitikk

Forskningsrådenes historie, først med Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF), startet også i Stortinget i 1946. Norges almenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) ble opprettet i 1949. De ble altså opprettet omtrent samtidig som UiB. En viktig del av NAVFs midler kom fra «tippemidlene» – overskuddet av inntektene staten, ved Norsk Tipping, hadde. Midlene ble fordelt til idrett, kulturformål og forskning.³² I verket *Avhengig av forskning* om de norske forskningsrådenes historie vektlegges det at myndighetene begynte å føre tydeligere forskningspolitikk fra 1980-årene, og at det i årene fram mot år 2000 ble utviklet et nytt forsknings- og innovasjonssystem, mens tida etter år 2000 er den internasjonalserte forskningens tid.³³

Forskningsrådene var og er ikke bare en pengekilde, men også et beslutningssystem innenfor forskningspolitikken, med stor betydning for universitetene. Det er ikke plass for noen omfattende diskusjon av hva slags rolle UiB har hatt og har i forskningsrådenes historie, men noen aspekter er undersøkt. NAVF (1949–1993) var det viktigste av rådene for universitetene, både som finansieringskilde og arena for ansatte ved UiB i rådets styringsorganer, råd og komitéer. Fra 1993 ble de fem forskningsrådene til ett: Norges forskningsråd. Det skiller den norske situasjonen fra situasjonen i mange andre land, som de nordiske.

Fra en sped begynnelse

Helt fra begynnelsen av deltok vitenskapsmenn fra UiB i forskningsrådenes ulike organer. Det ses av årsmeldingenes oversikter over kollegiets oppnevning til forskningsrådene, som i 1950 da det ble oppnevnt tre representanter, én for hvert av de tre fakultetene, til NAVF, to til NTNF.³⁴ I 1960–61 var det også tre oppnevnte til

32 Skoie 1984; Larsen 2019.

33 Brandt mfl. 2019.

34 UiB Årsmelding 1949–50: 13.

NAVF – én fra hvert fakultet.³⁵ Slik framstår forskningsrådenes rådssystem som et representativt system, med universitetene i sentrum.

Mens det i årsmeldingen for UiB for 1950 ikke nevnes noen bevilgninger fra noe forskningsråd, var det annerledes ti år senere. I 1960–61 mottok UiB støtte fra NAVF, NTNF og NLVF.³⁶ NAVF finansierte noen stipendiater, noe teknisk personell og noe utstyr til laboratorier. Først på 1960-tallet hadde for eksempel Historisk institutt en «forskningsstipendiat NAVF». Noen institutter fikk støtte til å bygge opp instituttbibliotek. Til realistene kom det mer. I 1960–61 var ni forskningsstipendiater finansiert av NAVF, én av NTNF og én av NLVF, alle menn. Ni assistentstillinger, til forskning og laboratoriearbeid – fem kvinner og fire menn – tilhørte også forskningsrådene.³⁷ I rapportene fra instituttene ved Det medisinske fakultet dette året ses det ingen tilsvarende, men Hormonlaboratoriet, som var NAVF-finansiert, ble overført til Haukeland sykehus i 1960. Det ble gitt midler til reiser og konferanser, men den viktigste kilden til reisepenger var universitetets egne fond, ikke minst Meltzerfondet.

I 1974 hadde UiB flere representanter i forskningsrådssystemet, 12 i NAVF, én i NTNF og én i det nye Norges fiskeriforskningsråd (NFFR).³⁸ NAVF hadde egne råd for realfag (RNF), medisin (RMF), humaniora (RHF) og samfunnsvitenskap (RSF), og UiB-folk var med i alle.³⁹ Rådene tildelte midler, og av en oppstilling fra 1976 dekket de tilgjengelige midlene for utdeling om lag halvparten av det søknadsbeløpene utgjorde.⁴⁰ Da hadde Bratteli-regjeringen alt slått fast det såkalte sektorprinsippet for finansiering av norsk forskning.⁴¹ Det innebar at departementene skulle kartlegge behov for og finansiere forskning innenfor sine politikkkfelt. De ga midler til forskningsinstitutter, som Norsk utenrikspolitisk institutt. De kunne også bruke prosjektmidler, for eksempel til levekårsundersøkelsene, da forskere, mange ved UiB, ble engasjert til oppdrag. Etter

35 UiB årsmelding 1960–61.

36 NLVF, Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd og NAVF i 1949.

37 UiB årsmelding 1960–61. Om instituttens virksomhet.

38 UiB årsmelding 1949–50: 13. NFFR ble etablert i 1972.

39 UiB årsmelding 1974: 52. I 1970 fikk NAVF nye vedtekter med oppretting av disse rådene, Larsen 2019: 181.

40 Larsen 2019.

41 Skoie 1984.

hvert ga departementene midler til programmer i forskningsrådene.⁴² Det førte også med seg at representanter fra departementer kom inn i rådene. Organiseringen av finansiering av samfunnsforskning var til debatt, og det var flere initiativer for å få mer ressurser til anvendt samfunnsforskning. Noe nytt forskningsråd ble det ikke, men fra 1977 ble rådene i NAVF supplert med Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP). Det ga flere muligheter for UiBs samfunnsforskingsmiljø.

UiB-årsmeldingene hadde ingen samlet oversikt over tildelinger fra forskningsrådene, men beretningene fra det enkelte institutt ga opplysninger om slik finansiering. Oppsummeres disse opplysningene kan det for eksempel ses at i 1975 var 37 stipendiater, 28 vitenskapelige assistenter og 12 i tekniske og administrative stillinger lønnet av forskningsrådene.⁴³ Antallet stipendiater var likt ved HF-, SV- og MN-fakultetene, med 10, 9 og 11, og ved Med.-fakultetet var det 7. De vitenskapelige assistentene var fordelt mellom SV-, MN- og Med.-fakultetene, de tekniske stillingene var i hovedsak ved de to sistnevnte.⁴⁴ På denne tiden hadde UiB selv, som del av sin statsbevilgning, vel 40 stipendiathjemler. De var også fordelt jevnt ved fakultetene. Midt på 1970-tallet ser det dermed ut til at finansieringen fra forskningsrådene matchet UiBs eget antall stipendiater og fordelingen av dem ved fakultetene.

Invitasjon – særlig til naturvitenskap og medisin

Fra 1980-årene endret mye seg i forskningsrådslandskapet, ved universitetene og i UiBs forhold til forskningsrådene. UiB-ansatte var fortsatt med i rådenes styringsorganer, flest i NAVF, men også i de andre.⁴⁵ Alle forskningsrådene ble slått sammen til Norges forskningsråd fra 1.1.1993, med UiBs rektor, Ole Didrik Lærum, som

42 Departementene engasjerte og lønnet mange som fikk sine arbeidsplasser ved UiB på 1970-tallet – som i forbindelse med levekårsundersøkelsene, jf. NOU 1976:28 – sluttrapporten med oversikt over alle delutredninger.

43 UiBs årsmelding for 1974 har 312 sider. Under omtalen av fakultetene er det omtale av hvert institutt, og der framgår det hvilke stillinger som er finansiert av forskningsrådene.

44 Ved SV-fakultetet hadde Psykologisk institutt og Sosiologisk institutt forskningsrådsfinansiert personell. Ved HF-fakultetet var stipendiatene fordelt på mange institutt. Det samme gjaldt ved MN-fakultetet.

45 Se for eksempel UiBs årsmelding 1986.

første styreleder.⁴⁶ Forskningsrådet fikk seks områder, med områdestyrer og ulike typer av programmer og tildelingsformer. I styringsorganene kom det inn UiB-representanter. Til hvert område var det knyttet en lang rekke programmer med programstyrever, og i disse styrene var det også oftest UiB-ansatte. I det nye Forskningsrådet skulle hovedstyret oppnevne styrene for neste nivå, som så oppnevnte programstyrene. Til styrever og råd ble universitetene bedt om forslag. I områdestyrever og programstyrever var det også brukerrepresentanter, ikke minst fra departementene. Denne situasjonen ble noen ganger problematisk – som at departementene kunne ha ambisjoner om å vektlegge andre kriterier enn kvalitet ved tildeling av forskningsbevilgninger. Forskningsrådet var endret og blitt mer likt et selskap, enn da universitetene befolket styringssystemet, og særlig rådene, på mange nivå.⁴⁷

Men det var ikke bare organisering og styring som ble endret. I vår sammenheng skal to endringer trekkes fram: endringer i Forskningsrådets finansiering av rekrutteringsstillinger, og veksten i omfanget av tematisk orienterte forskningsprogrammer.

Som nevnt hadde universitetene selv få stipendiatstillingshemler på 1970-tallet. For UiBs del var antallet egne hemler og antallet forskningsrådsstipendiaters nokså likt midt på 1970-tallet, med om lag 40. I tiåret som fulgte, skjedde det en stor endring. I 1986 hadde det ikke vært noen økning i UiBs stipendiathemler, de var fortsatt bare 44, men dette året var det 74 forskningsrådsstipendiaters, og fordelingen var helt annerledes enn i 1975. I 1986 var antallet NAVF-stipendiaters ved HF- og SV-fakultetene omtrent som ti år før, men antallet ved MN-fakultetet var tredoblet, og ved Med.-fakultetet var det doblet. Nå var det kommet til programmer som nettopp inviterte til søknader fra disse fagområdene. Tallene dekker tildeling fra alle forskningsrådene, men NAVF dominerer.⁴⁸ Antallet forskningsrådsstipendiaters ble doblet fra 1975 til 1986, mens antallet universitetsstipendiaters var stabilt.⁴⁹

46 Kallerud 2001. Det ble konflikter mellom det nye styret og rådets direktør, og i 1995 trakk både Lærum og direktøren seg. Konfliktene handlet om forskernes og universitetenes representanters makt i styret vis-à-vis administrasjonens makt.

47 Brandt mfl. 2019.

48 Årsmeldinger UiB, 1960, 1975 og 1986.

49 Antallet forskningsrådsstipendiaters i 1975 var 37, basert på oppstilling fra de instituttvise oversiktene i UiBs årsmelding for 1975.

Situasjonen i 1986, med klart flere tildelinger til realister og medisinere enn ved de andre fakultetene, kan også sies å bli forsterket av at disse fakultetene fikk finansiert flere vitenskapelige assistenter og personell for tekniske og administrative oppgaver. De hadde også stipendiater og assistenter finansiert av andre, som gjennom VISTA-Statoil-avtalen og Landsforeningen mot kreft.⁵⁰ Ved SV-fakultetet finansierte på den annen side departementer noen stillinger for forskningsassistenter i 1986.

I 1986 var 30 av de 74 forskningsrådsfinansierte stipendiatene ved UiB kvinner; ved SV-fakultetet var 7 av 9 kvinner.⁵¹ NAVFs arbeid for økt rekruttering av kvinner til forskning var styrket fra sist på 1970-tallet, ikke minst med etableringen av NAVFs kvinnesekretariat i 1977. Målet var at minst 40 prosent av rådets stipender skulle gå til kvinner; i forskningsrådshistorien vektlegges dette som nyskapende.⁵²

I løpet av 1980-årene utviklet forskningsrådene nye støtteformer, og det skjedde en overgang fra tildeling av midler til stipendier og assistenter av ulik art, til utlysninger av prosjekter med flere typer av stillinger og utstyr. Forskningsrådene finansierte større satsinger, sentra og prosjekter fra midt på 1980-tallet.⁵³ For UiB og særlig for SV- og HF-fakultetene var LOS-senteret for forskning om ledelse og styring en slik tildeling, med et tiårig senter for forskning som oppfølging av den første maktutredningen (som hadde sitt hovedsete ved UiB fra 1972). LOS-senteret var forskningsrådsfinansiert fra 1987 til 1996; etter dette gikk UiB og NHH sammen om en femårig videreføring av senteret.⁵⁴

RNF og RMF utviklet mange programsatsinger for naturvitenskap og medisin på 1980-tallet, og UiB-miljøer vant fram i konkurransen om tildelinger fra slike programmer. I flere av kapitlene i dette verket blir mange slike programmer og prosjekter tatt

50 VISTA-Statoil-avtalen ble inngått mellom Det norske Videnskaps Akademi og Statoil i 1985 og ga søkeren en rammebevilgning til en forskningsgruppe – sann sett en forløper til senere støtteformer fra forskningsrådene.

51 Basert på oppstilling og forskningsrådsstipendiatenes navn i UiBs årsmelding 1984.

52 Larsen 2019.

53 Norges råd for anvendt samfunnsforskning, NORAS, ble opprettet som det femte forskningsrådet i 1988. Her inngikk også RFSP (et av rådene i NAVF). Det framgår ikke av UiB-årsmeldingene hvor mye eller hva slags finansiering NORAS ga til UiB, og rådet fikk en relativt kort historie, før Norges forskningsråd ble etablert i 1993.

54 Om LOS-senteret, jf. DAK-sak 20/1999, se også Grove 2012.

opp. Fra sist på 1970-tallet kom det flere programmer, som i regi av NAVFs Råd for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP). Det var langt færre muligheter – eller invitasjoner – til HF-fagene i de mange programsatsingene enn for SV-fagene og andre fag. Tidligere, mens de individuelle stipendtildelingene dominerte, var situasjonen annerledes for HF-fagene. Noen av de større medisinske og teknologiske programmene inviterte etter hvert til små bidrag fra humaniora, samfunnsfag og juss, som i de såkalte ELSA-satsingene (etikk, lov, samfunn), der slike prosjekter kunne komplettere forskning, for eksempel innenfor bioteknologi.

Midt på 1990-tallet var ordningen med at personell finansiert av forskningsrådene også hadde sin ansettelse i de respektive rådene, avviklet. Hvordan omtales så bidragene fra Forskningsrådet på den tida da UiB rundet 50 år? I 1994 ble det store behovet for eksterne forskningsinntekter, ikke minst til nytt utsyr, vektlagt.⁵⁵ Det var regnskapsført 353 mill. kroner til eksternt finansiert forskning, hvorav 35 prosent kom fra Forskningsrådet. Noen eksempler ble trukket fram. Fra SV-fakultetet ble det nye IMER-programmet (internasjonal migrasjon og etniske relasjoner) løftet fram – et samarbeid mellom UiB og Forskningsrådet som skulle bidra til ny og tverrfaglig kunnskap. I en tid med økt internasjonal migrasjon trengtes kunnskap om språk og flerkulturelle samfunn, og nye tiltak i skole, arbeidsliv og utdanning.⁵⁶ Arbeidet for at UiB-miljøet for marinbiologisk forskning kunne bli del av et europeisk samarbeid innenfor molekylærbiologi, EMBL, ble vektlagt.⁵⁷ Dette arbeidet skulle vare ved, og i 1997 ble Sars-senteret, som en norsk EMBL-node, etablert. Det nådde ikke opp i konkurransen om å bli et senter for fremragende forskning i 2002, men fikk en fast statlig bevilgning, som del av UiBs grunnbevilgning, og også en langvarig forskningsrådstøtte.⁵⁸

---

55 Årsmelding 1994: 11–12, 19.

56 Sst.: 31.

57 Se for eksempel På Høyden nr. 1/1997:3.

58 Se universitetsstyret, sak 110/2002.

Ambisjon – internasjonalt ledende og fremragende forskning

Etter en større evaluering og diskusjon om Forskningsrådet på tampen av 1990-årene ble rådets vedtekter, organisering og virkemiddelbruk endret.⁵⁹ De tidligere seks områdene, som på mange vis videreførte den fagbaserte strukturen i de fem forskningsrådene, ble til tre og siden fire divisjoner, delt inn etter virkemidler: en vitenskapsdivisjon, en divisjon for store og tematisk innrettede satsinger, og en divisjon for innovasjon, med tilhørende programmer. Senere ble disse divisjonene noe omgruppert. Divisjonen for store satsinger ble delt slik at én kom til å omfatte helse, velferd og arbeid, en annen miljø og energi. I 2018 fikk NFR nye vedtekter og en struktur med ett styre og 16 porteføljestyrene.⁶⁰ UiB-ansatte har vært og er oppnevnt til de skiftende styringsorganene, i 2022 i styret og i mange av porteføljestyrene.⁶¹ Forskningsrådshistorien viser til en overgang fra fagnær representasjon i styrene til en sammensetning av styringsorganene som var sterkere preget av en konserntankegang, der medlemmer av hovedstyret ledet divisjonsstyrene, og der ble det stadig større innslag av fra næringsliv og offentlig forvaltning.⁶² Fortsatt deltok fagfolk og faglige ledere fra UiB i styringssystemet, som daværende prorektor Anne Lise Fimreite som i 2016 ledet styret for vitenskapsdivisjonen og var med i Forskningsrådets hovedstyre.⁶³

Som vist ovenfor økte tildelingene til UiB fra Forskningsrådet sterkt fra om lag år 2000 til 2005. Veksten fortsatte også etter det, men med lavere takt og en viss reduksjon fra 2015 til 2020 (se figur 10.2 ovenfor). Dette har sammenheng med mange forhold: på den ene siden at rådet fikk ansvar for mange flere programmer og satsinger, og med midler fra mange av departementenes budsjetter. For det andre og for å styrke den grunnleggende forskningen ble ikke minst opprettelsen av Fondet for forskning og nyskaping, Forskningsfondet, i 1999 viktig. Det var del av oljefondet.⁶⁴

---

59 Brandt mfl. 2019.

60 <https://www.forskningsradet.no/om-forskningsradet/oppgaver-organisering/>

61 Jf. Forskningsrådets årsmeldinger og nettsider.

62 I en kommentar til forskningsrådshistorien vektlegger idéhistorikeren Kristin Asdal at akkurat denne endringen kunne vært sterkere inne i analysen.

63 Årsmelding Forskningsrådet 2016.

64 St.prp. nr. 67 (1998–1999).

Dette fondet ga en ny finansieringsmulighet, særlig for prosjekter innenfor grunnforskning og over hele bredden av fag.⁶⁵ Forskningsfondet ble avvirket av Stoltenberg II-regjeringen i budsjettet for 2012. I stedet ble det konvertert til regionale forskningsfond.⁶⁶ Det ble da heller en finansieringskilde for de nyere universitetene og høyskolene regionalt.

Det som kanskje aller mest har mobilisert forskere ved UiB og institusjonen som sådan, var konkurransen om å få tildelt sentre for fremragende forskning (SFF). Tildelinger av slike ble et nytt virkemiddel, og i de til nå 5 tildelingsrundene har UiB-forskere oppnådd å få 10 sentre.⁶⁷ Mange av disse omtales i ulike kapitler i dette verket. Ingen av de 8 første tildelingene er gitt til prosjekter med kvinner som prosjektledere. Ett av UiB-sentrene, fra 2007, Senter for geobiologi, er ledet av maringeologen Rolf Birger Pedersen. I 2014 overtok Ingunn Hindenes Thorseth som leder ved senteret, og hun ble første kvinne blant SFF-lederne ved UiB. Også få av SFF-ene ved andre institusjoner ledes av kvinner. I utlysningen av den femte runden, i 2020, ble målet om å få flere kvinner som ledere av sentre understreket, og søknadene måtte ha planer for å sikre rekruttering av det underrepresenterte kjønn til lederstillinger.⁶⁸ De to nye sentrene ved UiB som fikk støtte i 2022 har begge to ledere, en kvinne og en mann.⁶⁹

SFF-sentre har hatt institusjonsstøtte i søknadsprosessene. Universitetets egenandeler kontraktfestes og er betydelige. Ved UiB er det færre sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI), en ordning etablert i 2006, og gitt UiBs grunnforskningskarakter er det ikke så underlig. Fra 2008 ble det også etablert sentre for fremragende undervisning (SFU) – med mål om å utvikle kvaliteten av undervisningen. SFU-ordningen forvaltes av NOKUT, og ved UiB er det så langt to slike sentre: ett innenfor biologi og ett innenfor

65 Årsmelding for Norges forskningsråd 2000: 25–26.

66 Innst. 5S (2011–2012): 37.

67 Tre sentre i 2002 (Bjerknessenteret for klimaforskning, Senter for integrert petroleumsforskning, Senter for middelalderhistorie), ett i 2007 (Senter for geobiologi), tre i 2012 (Senter for biomarkører i kreftforskning, Senter for mødre og barnehelse, og Birkeland-senteret for romfysikk) og ett i 2017 (Centre for Early Sapiens Behaviour (SapienCE)).

68 Norges forskningsråd 2020.

69 Senter for digitale fortellinger, ledes av Scott Rettberg og Jill Walker Rettberg og Centre for Ethics and Priority Setting in Health ledes av Ole Frithjof Norheim og Guri Rørtveit.

geovitenskap.⁷⁰ Fra 2010 ble det lyst ut støtte til forskningsentre for miljøvennlig energi (FME), og UiB-miljø er med som partner i noen slike. Over årene har forskere ved UiB fått mange og store tildelinger til forskning fra store programmer, som prosjekter om olje og innenfor klimaforskning, velferdsforskning, og prosjekter innenfor naturvitenskap, samfunnsvitenskap, humaniora og medisin.

Både UiB og UiO og andre universiteter har som strategisk viktig mål å nå opp i konkurransen om tildeling av SFF-er. Tildelinger anerkjenner høy kvalitet og gir langsiktig finansiering – om enn midlertidig i 10 år. Vendingen i retning av prioritering av denne typen senter er også problematisert og kritisert, for eksempel innenfor forskningen om forskning.⁷¹ Der problematiseres tanken om at alle skal ha fremragethet som mål og målestokk – fordi det kan konsentrere forskningen for mye, og fordi begrepet om fremragethet kan utvannes.

Å vinne i passende konkurranser

Tildelingene til universitetene er forskjellige, og de gamle universitetene mottar flest midler. UiB får om lag halvparten av det UiO får. Det betyr at de to relativt sett får om lag like store bevilgninger. Statistikk fra Forskningsrådet gir mulighet for mange sammenligninger mellom universitetene.⁷² Fordeles tildelingene fra rådet til hver institusjon per vitenskapelig årsverk, framkommer noen forskjeller. I 2020 var tildelingen per årsverk for eksempel 256 000 kroner ved UiO og 211 000 UiB. Ved universitetene i Tromsø og Stavanger var summene langt mindre.⁷³

Forskningsrådet har ulike typer virkemidler. Det som kalles store programmer, har hatt størst samlet utdeling gjennom de siste årene, fulgt av brukerstyrte innovasjonsprogram, fri prosjektstøtte og grunnforskningsattsinger.⁷⁴ Det fagområdet som får Forsknings-

70 Sentrene ved UiB: <https://bioceed.w.uib.no/> og <https://www.iearth.no/>

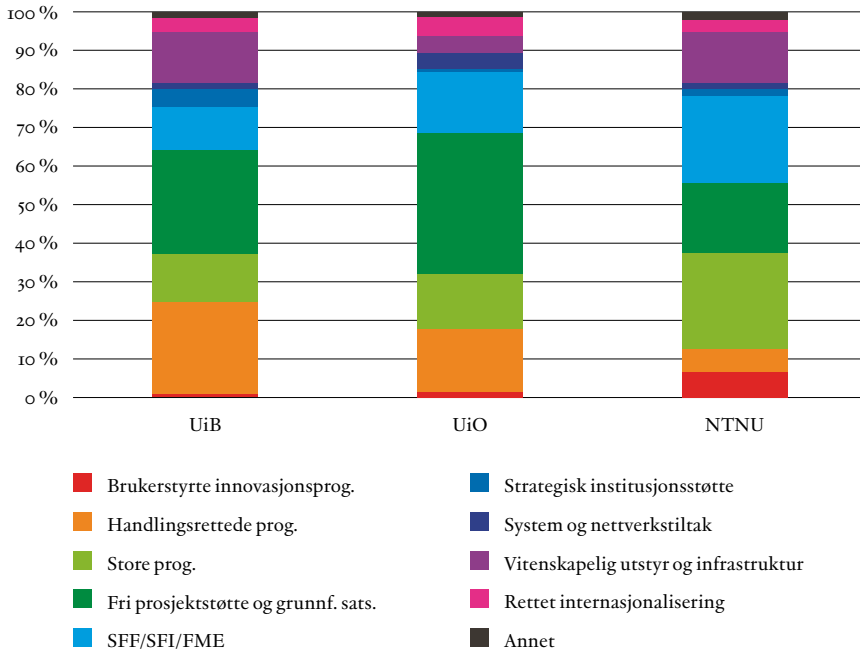
71 Som Sørensen & Traweek 2021.

72 <https://www.forskningsradet.no/statistikk-evalueringer/forskningsradets-statistikk/>

73 Forskningsrådets statistikk 2021, figur 4. Høyest tildeling fikk Norges miljø- og biovitenskapelige universitetet (NMBU) – med store tildelinger innenfor de biovitenskapelige programmene.

74 Sst. figur 5.

Figur 10.3 Fordeling av typer av tildelinger fra Norges forskningsråd til UiB, UiO og NTNU i 2020.

Kilde: Forskningsrådets statistikk for 2021, utsnitt av figur 10.

rådets største bevilgninger, er teknologiske fag, og de får ressurser via mange virkemidler. Disse fagene blir fulgt av matematisk-naturvitenskapelige fag, og – klart mindre – samfunnsvitenskapelige fag, igjen fulgt av medisin og helsefag.⁷⁵ For helseforskning er de regionale helseforetakenes forskningsmidler i tillegg svært viktige. Tildelingene til humaniora er klart mindre enn til de andre, i 2020 under 350 mill. kroner, mot vel 1,5 mrd. kroner til samfunnsvitenskapene.

Den frie prosjektstøtten og grunnforskningsstatsingen er de virkemidlene som ligner mest på tildelingene fra NAVF fram til først på 1990-tallet. Disse virkemidlene passer best for grunnforskning, og har vært viktigst for UiB de siste 25 årene. Universitetene viser seg å ha noe ulik tildelingsprofil av disse virkemidlene. Igjen er UiOs og UiBs profiler svært like. Begge har størst andel av sine

75 Sst. figur 3 og tabell 6.

tildelinger fra de grunnforskningsorienterte virkemidlene. Profilen skiller seg fra NTNUs, som har flere ressurser fra teknologisatsing og innovasjon. Figur 10.3 viser sammensetningen av tildelinger til UiB, UiO og NTNU i 2020. UiO fikk vel dobbelt så stor samlet bevilgning som det UiB fikk i 2020, NTNU noe mindre enn UiO.

I 2020 fikk UiB tildelt om lag 520 mill. kroner fra Forskningsrådet. I disse prosjektene var det om lag 110 stipendiatstillinger, 97 postdoktorårsverk og mange forskerårsverk.⁷⁶

For stipendiatenes del er situasjonen nå helt annerledes enn på 1980-tallet. Som vist foran var langt flere stipendiatårsverk i 1986 forskningsrådsårsverk enn UiB-stipendier. Da var forholdstallet 1,6. I 2021 var antallet stipendiatårsverk 684, og forholdstallet 0,16.⁷⁷ Langt de fleste stipendiatene i 2021 var altså UiB-finansierte. Dette reflekterer at Forskningsrådets rolle som finansieringskilde for forskerutdanning er blitt mye mindre, at forskerutdanningen er blitt en helt sentral oppgave og finansieres innenfor UiBs grunnbevilgning.

Forskningsrådet har også ansvar for konkurranser om midler til avansert vitenskapelig utstyr og infrastruktur, over tid også med mer samarbeid og med arbeidsdeling mellom universitetene. Hverken for vitenskapelig utstyr eller infrastruktur er det bare prosjekter innenfor realfagene og medisin som får støtte. For eksempel fikk SAMLA-prosjektet for digitalisering av norske folkeminnearkiver infrastrukturmidler i ti år fra 2020.⁷⁸ Flere av Forskningsrådets tildelinger innebærer spleiselag. I brukerstyrte innovasjonsprosjekter er brukere – oftest næringsaktører – med som partnere og bidragsyttere til prosjektbudsjettene. I tillegg bidrar vertsinstusjoner, som UiB, med egenandeler til SFF-er og andre tildelinger. Omfanget av egenandeler kan bli stort og binde opp ressurser fra grunnbevilgningen. Det kan i sin tur være med på å styre universitetets forskningsprofil, idet slike ressurser brukes til bidrag til forskning som er valgt ut av en ekstern instans, selv om søknadene er støttet av universitetets grunnmiljø.

76 Fra Forskningsrådets statistikk 2020, tabell 19 og figur 12.

77 DBH, tilsatte, statistikk s. 11.1 (stipendiat kode 1017, finansiering grunnbudsjett). Langt de fleste stipendiatene i 2021 var altså UiB-finansierte.

78 Prosjektet er et samarbeid mellom UiB, UiO og Norsk Folkemuseum. <https://samla.w.uib.no/om-samla-prosjektet/>. Professorene og kulturviterne Hans Jakob Ågotnes og Kyrre Kverndokk ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap er ansvarlige for prosjektet.

Europeiske penger – program- og grunnforskning

I figur 10.2 ovenfor ses det at forskningsmidler bevilget fra EU først fikk noe omfang fra år 2000. I UiBs årsmeldinger på 1990-tallet er det liten omtale av tildelinger fra EU-prosjekter, men i 1994 ble det meldt at stiftelsen Unifob forvaltet noen EU-prosjekter.⁷⁹ Først med EØS-avtalen i 1994 kom Norge for fullt med i det europeiske forskningsfinansieringssystemet.⁸⁰ Før dette kunne institusjonene få forskningsmidler fra European Science Foundation (fra 1974). I 1986 inngikk Norge en rammeavtale med EF om deltakelse i forskningssamarbeid.⁸¹ Sist i 1980-årene ble samarbeidet med Europa et tydeligere mål i forskningspolitikken.⁸² Forskningsrådet ble et norsk knutepunkt for EU-forskning i 1993, da det ble etablert.

Ved inngangen til 1990-årene var den norske deltakelsen i EUs rammeprogrammer for forskning beskjeden, men i 1998 nevnes deltakelse i programmer for forskning om energi og petroleum.⁸³ Det var først med det fjerde (1994–1998) og det femte (1998–2002) rammeprogrammet norsk deltakelse fikk et visst omfang.⁸⁴ Universitetenes EU-inntekter utgjorde 9 prosent av tildelingene fra Forskningsrådet i 1997, det tilsvarende omfanget i 2017 var 17 prosent.⁸⁵ Selv om det kommer mye større midler fra Forskningsrådet enn fra EU, er EU-tildelingene prioritert høyt – av myndighetene delvis for at norske institusjoner skal «hente hjem» så mye som mulig av det bidraget Norge yter til programmene.

Over tid har forskningsmiljøene ved UiB oppnådd mange forskningsmidler fra EU. I de årlige rapportene vektlegges slike tildelinger som uttrykk for at forskningen og miljøene holder høy kvalitet, særlig fordi slike midler oppnås i internasjonale konkurranser. Av EU-støtten til landets universiteter kommer 82 prosent til UiB, UiO og NTNU i 2021. Med 19 prosent av EU-støtten oppnår UiB forholdsvis flere midler enn det UiO og NTNU gjør.⁸⁶

79 Årsmelding UiB 1994: 31.

80 Brandt mfl. 2019: 491.

81 Sst.: 496.

82 For eksempel i stortingsmeldingen om forskningspolitikken, St.meld. nr. 28 (1989–90).

83 Sst.: 94, 104.

84 Langfeldt 2002. Universitetene var involvert i henholdsvis 36 % og 23 % av prosjektene med norsk deltakelse.

85 Østby mfl. 2019: 69. Tildelingene fra EU var på 60 mill. kroner i 1997, mot 538 mill. kroner i 2017.

86 Figur 36 i databasen til NFR, prosentfordeling (NFR: «Rapporten omfatter resultatet for

Fra de første til de senere rammeprogrammene, som FP6 og FP7, ble det gitt større og større prosjekter med svært mange partnere. Til de store prosjektene ble det etter hvert også knyttet mål om å gi bidrag til EUs utvikling, og mange ble derfor nokså anvendte.

Som i Forskningsrådet, hvor særlig sentre for fremragende forskning og den frie prosjektstøtten kan sies å bygge opp om universitetets profil som grunnforskningsinstitusjon, har EU også virkemidler for mer grunnforskningsorientert og fri forskning. Det europeiske forskningsrådet (ERC) lanserte slike ordninger for etablerte og for yngre forskere i 2007 som del av *Horisont 2020* (2014–2020), med tydeligere grunnforskningsinnretning enn tidligere programmer. En ERC-tildeling er gjerne mindre enn de store prosjektene med mange partnere, og den legger større vekt på prosjektlederens vitenskapelige ambisjoner. Det har vært en betydelig økning i tildelinger av ERC-stipender. Av alle tildelinger, 98 mill. euro fra *Horisont 2020*-programmet til UiB-forskere, er 66 mill. euro knyttet til ERC-stipend.⁸⁷

Også når det gjelder universitetenes tildelinger fra ERC, oppnår forskerne ved UiO, UiB og NTNU flest tildelinger. Igjen har UiO og UiB ganske lik profil i tildelingene. UiO-forskere har mottatt 52 stipender, UiB-forskere 23, mens NTNU-forskere har mottatt 14 og UiT-forskere 7, og alle andre til sammen 21.⁸⁸ ERC gir tre typer ERC-tildelinger til forskere på ulike karrieretrinn. «Advanced Grants» tildeles typisk nok forskere seint i karrieren, og flere av tildelingene til de 9 mannlige UiB-professorer – fra et vidt spekter av fag – har nådd dem nær pensjonsalderen. Ingen UiB-kvinner ved UiB har oppnådd denne typen bevilgning ennå. For de andre tildelingstypene er det annerledes, som for «Consolidator Grants», som 5 menn og 6 kvinner ved UiB har fått tildelt; 4 av dem fikk «Consolidator Grants» i 2020.⁸⁹ Inga Berre ble mottaker nummer 10 000. Det er også nærmest kjønnsbalanse blant stipendmottakerne for de yngste, av «Starting Grants», som er gitt til 6 menn og 4 kvinner.

---

offisielle partnere i søknadene og inkluderer ikke resultater for eventuelle tredjepartnere/assosierte partnere. NFR oppgir eCorda (kommisjonen) kontraktsdatabase, oppdatert i april 2021).

87 Årsrapport UiB 2021.

88 ERC Funded Projects | ERC: European Research Council (europa.eu).

89 <https://www.uib.no/aktuelt/141151/europeiske-toppstipend-til-fire-uib-forskere>. Blant de fire kvinnene var to statsvitere: Elisabeth Ivarsflaten og Ragnhild Muriaas, én geolog: Anna Nele Meckler, og matematikeren Berre.

Midlene gir prosjektlederne mulighet til å bygge forskning med rekrutter og samarbeidspartnere.

Et sentralt moment for de politiske myndighetene knyttet til den EU-finansierte forskningen er at Norge som bidrar med store overføringer til EUs programmer, bør ha miljøer som henter hjem så stor andel av midlene som mulig, ved å vinne fram i den skarpe konkurransen. Generelt har flest menn nådd fram i konkurransen om ERC-midler, og forskere ved UiO har oppnådd mest, men tas det hensyn til størrelse, er det forskere ved UiB.⁹⁰

Kontraktsforskning, oppdragsforskning, bidragsforskning og gaver

På slutten av 1960-tallet og først på 1970-tallet kom det opp en rekke forskningspolitiske spørsmål knyttet til finansiering av universitetenes forskning. Det gjaldt for eksempel oppbygging av norsk oljeforskning og spørsmålet om hvem som skulle finansiere den. I kapittel 9 i bind 3 er dette temaet diskutert spesielt. Sektorprinsippet for forskning ga som nevnt ovenfor departementene ansvar for å finansiere forskning innenfor sine områder og prioritere forskning der det manglet kunnskap, også ved universitetene. Både private og offentlige aktører kunne dermed være universitetets kontraktpartnere.

Ved universitetene ble det diskusjoner om hvilken plass forskning med ekstern finansiering skulle ha, og det 28. rektormøtet i 1976 nedsatte en komité for å utrede så vel plassen for, som organisering av kontraktsforskning ved institusjonene.⁹¹ Utredningen som fulgte, ble brukt i arbeidet med Universitetsplan år 2000 for UiB – en plan som omtales i mange kapitler. Planen åpnet for mer kontraktsforskning, men i 1988 slo den fast at de eksterne inntektene burde begrenses til om lag 10 prosent, for ikke å forstyrre den frie grunnforskningen ved UiB.⁹²

Universitetsplan 2000 brukte kontraktsforskning og opp-

90 UiB årsrapport 2020: 30. UiO hadde oppnådd 18 Consolidator Grants, UiB 11, videre hadde UiO oppnådd 20 Starting Grants og UiB 8.

91 Nyborg 2007.

92 U-plan 2000, og se f.eks. informasjonsbrosjyre om UiB fra 1985 (omtales i flere kapitler).

dragsforskning som ganske synonyme begreper, og dette gjaldt anvendt forskning. Grunnforskning kunne kontraktfestes som «målrettet grunnforskning». Grensen mellom ulike typer forskning ble sagt å være «svært porøs». Prinsippet om fri rett til å publisere resultater fra kontraktforskning sto uansett sterkt.

Midt på 1980-tallet opprettet UiB administrative strukturer for å håndtere avtaler med eksterne oppdragsgivere, som ved bruk av tomme hjemler eller omgjøring av administrative stillinger – trekk som diskuteres i kapittel 1 i bind 2. I 1985 ble førssteamanuensis ved Jordskjelvstasjonen Kristen Haugland UiBs «oppdragsdirektør». Dette skjedde i en tid da myndighetene oppfordret universitetene til å etablere stiftelser som kunne ta seg av den næringsrettede kontraktforskningen og forholdet til næringslivsaktører. UiB fulgte opp ved å opprette stiftelsen Unifob i 1986. Hva som skjedde med Unifob og resten av landskapet av forskningsinstitusjoner i Bergen, og særlig UiBs rolle i forholdet til andre bergenske forskningsinstitusjoner, er tema i neste kapittel, sammen med skiftende rammer og regelverk for UiBs samarbeid med andre.

Det er ikke lett å få oversikt over omfanget av og typer kontraktforskning ved UiB fra 1960-årene til år 2000. Da myndighetene på 1960-tallet ikke ville finansiere oljeforskning, lyktes geologimiljøet ved Jordskjelvstasjonen i å få midler fra NATOs vitenskapskomité, hvor for øvrig daværende rektor Håkon Mosby var leder. Oljeforskningen er tema i kapittel 9 i bind 3. På 1970-tallet finansierte departementene både Levekårsundersøkelsene og Maktutredningen (1972–81).⁹³ Dette økte omfanget av samfunnsvitenskapelig forskning ved UiB. Et annet eksempel gjelder oppbyggingen av trygdeforskning i Norge, og fra sist på 1970-tallet finansierte Sosialdepartementet flere trygdeforskningsgrupper. Ved UiB har trygdeøkonomigruppen virket i mer enn 40 år, selv om finansieringen har endret seg noe.

Det framgår også av årsmeldingene at Oljedirektoratet var en viktig kontraktspartner for UiB-forskning. Av en undersøkelse av samarbeid mellom universitet og næringsliv i 1992 framgår det at den viktigste næringslivsaktøren for forskning ved UiB var Norsk Hydro og selskapets forskningscenter i Bergen.⁹⁴ Den gangen så

93 Se også kapittel 6 og 7 i bind 3.

94 Gulbrandsen 1995: 192.

universitetsledelsen samarbeidet med næringslivet som viktig og UiB ville bidra til å fremme forskningsbasert innovasjon – for denne oppgaven mente UiB det var mye å lære av «foregangsland som USA». Samarbeidet med Hydro ble en viktig del av et av sentrene for fremragende forskning fra 2002: Senter for integrert petroleumsgeologi, CIPR.

Innenfor medisinsk forskning har kontraktsforskning vært organisert på ulike måter. Forbindelsene mellom de medisinske miljøene og legemiddelindustrien har vært og er mangefasettete, og noen ganger diskutabile. Det var lenge ikke uvanlig at professorer fikk midler fra industrien til private kontoer; også dekking av utgifter til konferanser og reiser var vanlig. Samtidig har legene, deres organisasjoner og ikke minst de medisinske tidsskiftene etter hvert vektlagt at tildeling av ressurser kan gi bindinger som påvirker forskningens resultater. At det nå i alle publikasjoner må redegjøres for hvem som har støttet forskningen, reflekterer dette. Fra sist på 1980-tallet ble det etablert ulike strukturer for å håndtere avtaler mellom legemiddelindustrien og medisinske forskere både ved UiB og UiO. Etter noen år ble disse enhetene omdannet til aksjeselskaper; i Oslo ble Medinova et slikt selskap.

I Bergen ble Innovest opprettet, fra 2001 Innovest AS, med Unifob og Hordaland fylkeskommune, senere Helse Bergen, som eiere. Innovest skulle håndtere kontrakter og midler til utprøving av legemidler og annen medisinsk forskning. Innovasjons- og nyskappingsoppgaver er siden strukturert annerledes, noe som også drøftes i kapittel 10 i bind 3. Det ble problemer med forvaltningen og bruken av slike midler fra industrien. Fra 2008 startet UiB en vurdering av samarbeidet med selskapet og selskapets virke, som del av en gjennomgang av forholdet til og avtaler med ulike randsoneselskaper.⁹⁵ Etter hvert ble Riksrevisjonen involvert, og i 2013 konkluderte den med nødvendigheten av endringer. Helse Bergen HF og UiB fulgte opp, og nye systemer i tråd med offentlig regelverk kom på plass. Som del av opprydding og gjennomgang gikk UiB på vegne av staten til sak mot to medarbeidere om disponering

95 I universitetsstyrets sak 101/2014 oppsummeres UiBs innsats for å få innsyn i og etter hvert endre praksisen i Innovest. Se vedlegg til saken fra konsulentselskapet Deloitte. <https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/2014-101.pdf> Se også styresak 78/2014 A i Helse Bergen HF.

av midler fra kontoer i Innovest. I 2016 ble det inngått forlik. Her nevnes bare sakskomplekset, det har mange elementer, og handler om næringsinteresser, penger til privat forbruk, bruk av offentlig infrastruktur, tillit og personlig vinning.⁹⁶

Alle typer av finansiering av forskning utenom statsbudsjettet, Forskningsrådet og EU er gitt betegnelsen bidrags- og oppdragsvirksomhet (BOA) fra 2008. Bidragsforskning er forskning der det gis bidrag uten føring for forskningen, mens oppdragsvirksomhet er knyttet til avtaler om konkrete oppdrag. Figur 10.4 viser omfanget av bidragsforskning ved UiB, sammen med UiO og NTNU i 2021.

Ved alle universitetene er det offentlige største kilde, selv om omfanget varierer mye. NTNU får klart mest fra offentlige kilder, og også fra næringslivet. UiB og UiO får om lag like store summer fra organisasjoner og stiftelser, selv om UiO er langt større enn UiB. Relativt sett er bidragsforskningen mer omfattende ved UiB enn ved UiO, mens NTNU har en ganske annerledes profil. Tildelingene fra organisasjoner og stiftelser til UiB domineres av tildelinger fra Trond Mohn-stiftelsen og fra Kreftforeningen.

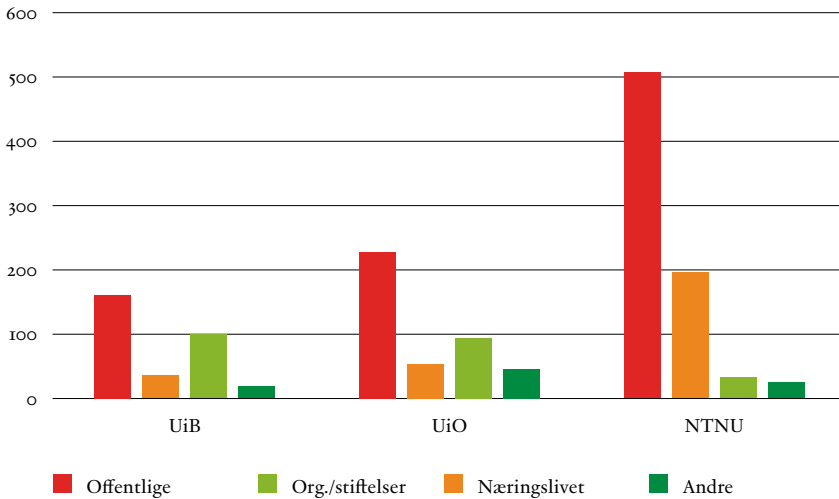
Oppdragsdelen av BOA-tildelingene er mye mindre enn tildelingene til bidragsforskning, og mest kommer fra det offentlige. Ved UiB utgjorde oppdragsdelen bare 37 mill. kroner, eller 10 prosent av tildeling til bidrag. Ved UiO og NTNU er omfanget av oppdrag langt større. Særlig er det knyttet til oppgaver universitetene utfører for det offentlige.

Det som nå omtales som bidragsforskning, ligner tidlige tiders gaver til forskning. Over årene mottok Bergens Museum store gaver og donasjoner, mye til bygninger, men også til finansiering av professorater, som til «Den Sundtske lærestol».⁹⁷ I 1948, etter lov om Universitetet i Bergen, ble museets fond og legater overført til den nye institusjonen. I årsmeldingene gis det de første 40 årene detaljerte oversikter over hvilke gaver UiB hadde mottatt, sammen med oversikt over store og små tildelinger til ansatte og studenter fra fondene. Noen eksempler kan illustrere hva gavene kunne være.

96 I 2014 gikk UiB rettens vei da UiB-ansatte hadde tatt ut store midler fra prosjekter med kontrakt med legemiddelfirma til privat forbruk. Det ble inngått forlik <https://www.uniform.uio.no/nyheter/2016/04/toppbyrakterar-kjopte-tenester-ulovleg-for-15-mill.html>

97 Haaland 1996.

Figur 10.4 Omfang av bidragsforskning ved UiB, UiO og NTNU i 2020 fra ulike kilder (mill. kroner).

Kilde: DBH

I 1960–61 mottok UiB fem gaver på til sammen 139 000 kroner, som 50 000 kroner fra Margarinfabrikken Norge til forskning om hjerte- og karsykdommer og 10 000 kroner fra Bergens Tidende til forskning innenfor samfunnsvitenskapene.⁹⁸ Den gangen var muligheten for å etablere samfunnsfag ved UiB et tema i offentligheten, og gaven kan nok ses i lys av det. Som tidligere var det i 1961 utdelt midler fra Universitetets forskningsfond (fra Museets forskningsfond) og Lauritz Meltzers Høyskolefond, som stammer fra en testamentarisk gave i 1943.⁹⁹ Det ble gitt tilskudd til reiser til kongresser og til feltarbeid, til mindre undersøkelser og studentstipender. I 1961 ble det delt ut 19 stipender på 3000 kroner, noe som ikke var en ubetydelig sum.¹⁰⁰ Midler ble gitt til professorer og amanuenser, til institutter og laboratorier, samlet i 1961 knapt 176 000 kroner.¹⁰¹ Fondsmidler og gaver ble også brukt til å finan-

98 Årsmelding 1960-61: 8–10.

99 Fra 2010 har Unifond, et 100 % UiB-eid administrasjonsselskap, administrert avtaler om forvaltning av fondet, jf. universitetsstyret, sak 109/2009.

100 Eller knapt 40 000 kroner i 2020.

101 Dette tilsvarer om lag 2,37 mill. kroner i 2021 – et beløp som oversiger utdelingen fra fondene 8. mars 2021.

siere stillinger. I 1960 ble det for eksempel opprettet et dosentur i medisin knyttet til en gave fra Broegelmanns Legat.¹⁰² Fortsatt, i 2021, tildeler legatet årlig midler til medisinsk forskning, basert på overskudd av leieinntekter fra en sentrumsbygård. I 1961 finansierte midler fra Bergens Privatbank et 5-årig dosentstipend til ph.d. Fredrik Barth i sosialantropologi. Også andre gaver – som rektorkjedet – ble gitt av bergenske forretningsfolk (se kapittel 5, bind 3).

Det ble også gitt gaver til utstyr eller bøker. Bokgavene til institutter og til biblioteket listes utførlig i de første årenes rapporter. Gaver i form av utstyr kom særlig fra industrien, og særlig til realistene; for eksempel ga oljeselskapene en rekke utstyrsgaver rundt 1980, litt senere kunne de også lønne personell i tomme stillingshjemler.

En annen privat giver var – og er – Kreftforeningen. Landsforeningen mot kreft ble stiftet i 1948 og gikk i 1988 sammen med Norsk Forening til Kreftens Bekjempelse. Foreningen finansierer forskning ved UiB, de andre universitetene og ved sykehusene, som ved Radiumhospitalet/Oslo Universitetssykehus. Kreftforeningen delte ut om lag 240 mill. kroner i 2020, der 130 mill. gikk til frie forskerprosjekter. Forskere ved UiB fikk støtte til fire prosjekter og vel 30 mill. kroner.¹⁰³ Tildelinger fra Kreftforeningen går tilbake i alle fall til 1970-tallet; for eksempel finansierte Landsforeningen mot kreft stipendiatstilling og teknisk personell ved Gades Institutt i 1974.¹⁰⁴ I 2020 fikk eksempelvis Rolf Bjerkvig 15 mill. kroner til en større satsing på et hjernekreftnettverk.¹⁰⁵ Et eksempel på en annen type gaver ses i Den norske legeforenings finansiering av stillingshjemler og forskningsmidler for oppbygging av allmenntilleggsmedisinen som akademisk disiplin i 1972.¹⁰⁶ Den gangen var ikke allmenntilleggsmedisin et fag som ble prioritert av universitetene, men etter at legeforeningen ga finansiering, først til UiO og siden til UiB, ble fagene bygd og universitetene overtok. Også for etableringen av arbeidsmedisin som universitetsfag tok Legeforeningen et lignende initiativ.

Fra 2006 har UiB hatt et tilbud om musikkterapiutdanning.

102 Årsmelding 1960–1961: 19. Kapitalen i Meltzerfondet var 6,9 mill. kroner på samme tidspunkt.

103 Kreftforeningen 2020 – Forskningstildelinger 2020: 19–20.

104 Årsmelding 1974: 208, 1 stipendiat og 3 preparanter (i ulike perioder).

105 Kreftforeningen 2020: 20. <https://kreftforeningen.no/content/uploads/2022/08/forskkningsaret-2020-19-april-2021.pdf>

106 Hunsår 2022.

Et lite miljø for så vel forskning som utdanning innenfor musikkterapi var utviklet innenfor rammene av Høgskulen i Sogn og Fjordane fra sist på 1980-tallet. Musikkterapi miljøet ble flyttet til Bergen og ble del av UiB, knyttet til Griegakademiet.¹⁰⁷ Samtidig ble det etablert et forskingssenter: Griegakademiets senter for musikkterapiforskning (Gamut), innenfor rammen av den gangen Unifob AS. Forskningen fikk fra starten av tildelinger fra GC Rieber Fondene, som også siden har bidratt med midler både til utdanningsprogrammet og til forskningen.¹⁰⁸

I den norske forskningspolitikken har det lenge vært uttrykt bekymring for at private selskaper og andre private aktører bidrar lite til forskning, sammenlignet for eksempel med situasjonen i Sverige og Danmark, hvor store industriaktører lenge har bidratt.¹⁰⁹ Men noen norske industriaktører har gjort det samme, om enn kanskje i mindre målestokk. Et eksempel er sjokoladekongen Johan Throne Holsts donasjoner til ernærings- og helseforskning fra 1920-tallet.¹¹⁰ Et annet er at avkastning fra skipsreder Anders Jahres fond fra 1953 skal brukes til helseforskning, juridisk forskning og teknologisk forskning, i hovedsak til UiO.¹¹¹

Gaveforsterkningsordningen som nytt virkemiddel for økte private bidrag til forskning ble lansert i Bondevik II-regjeringens forskningsmelding.¹¹² Ordningen ble brukt første gang da Trond og Frank Mohn AS etablerte to forskningsstiftelser like før jul i 2004, for tildeling til forskning ved UiB og Haukeland universitetssykehus (Bergen forskningsstiftelse, BFS, og Bergen medisinske forskningsstiftelse BMBS). Avkastningen av fondene skulle brukes til forskning ved UiB og ved sykehuset, og de har siden gitt store bevilgninger til forskning. BFS, nå Trond Mohns forskningsstiftelse, inngikk avtale med UiB om finansiering av stipender for lovende unge forskere, utvalgt av stiftelsens styre, i 2006.¹¹³ Stiftelsen og uni-

107 <https://www.uib.no/fg/gamut>

108 I 2015 fikk Christian Rieber universitetets Christie-pris. <https://www.uib.no/christiekonferansen/88096/christian-riieber-f%C3%A5r-christieprisen>

109 Som i St.meld. nr. 20 (2004–05).

110 Rudeng 1989.

111 <https://unifor.no/stiftelser/anders-jahres-fond-til-vitenskapens-fremme/>

112 St.meld. nr. 20 (2004–2005).

113 Bergens forskningsstiftelse og Bergen medisinske forskningsstiftelse ble slått sammen og ble til Trond Mohns forskningsstiftelse. Nå tildeles forskningsmidler ikke bare til forskning ved UiB og Helse Bergen, men til institusjoner over hele landet.

versitetet skulle etter avtalen bidra med like store summer, universitetet skulle dekke infrastrukturkostnader og kalle mottakerne av stipendene til faste stillinger ved UiB etter vel gjennomført prosjekt. Siden ble avtalen endret; de som mottar stipend, kalles ikke lenger til professorater ved UiB. Nå plikter mottakerinstitusjonene – som ikke bare er UiB – å lyse ut faste vitenskapelige stillinger innenfor de feltene som tildeles midler fra stiftelsen.

I 2021 har ordningen vært i funksjon i 15 år, og stiftelsen melder at ordningen så langt har resultert i at 15 av deres kandidater nå er professorer ved UiB.¹¹⁴ Stiftelsen har gitt midler til ulike ordninger, men forskningsprosjektbevilgningene er sentrale.¹¹⁵ Et eksempel er tildeling av «starting grants» til strafferettsjuristen og rettsteoretikeren Jørn Jacobsen ved Det juridiske fakultet fra 2009 til 2012.¹¹⁶ Jacobsen fikk Nils Klim-prisen i 2011.¹¹⁷ Fra 2015 har UiB etablert et toppforskerprogram – for verdensledende forskere – i tråd med Solberg-regjeringens oppfordringer og med støtte fra Trond Mohns stiftelse.¹¹⁸

Det er jevnlig diskusjoner om gaver og tildelinger fra private til universitetene, blant annet om frykt for at forskningen styres av gavegiverne. På 1970-tallet ble det gitt gaveprofessorater av ulike foreninger, som i 1974 da det var gaveprofessorater i allmenn medisin, immunologi og botanikk. Også Statoil, Shell og andre selskaper ga midler til stipendiater og finansierte i perioder professor II-stillinger ved UiB. Åpenhet om finansiering av virksomheten har vært et sentralt krav i diskusjonene om gavers betydning, og ikke alltid har det vært like enkelt å skaffe slike oversikter.

For utdanning og forskning

Under utbyggingen av UiB etter åpningen i 1948 lå satsingen på forskning i at de enkelte ansatte – i hver sin stillingshjemmel –

114 <https://mohnfoundation.no/jubileumsmarkering-6-desember/>

115 Trond Mohn ble kreert til æresdoktor ved UiB i 2015 – <https://www.uib.no/aktuelt/88923/fire-nye-%C3%A6resdoktorer-ved-universitetet-i-bergen>

116 <https://mohnfoundation.no/trond-mohn-stiftelse-15-ar-professor-jorn-jacobsen-det-juridiske-fakultet/>

117 <https://holbergprize.org/nb/nils-klim-prisen/prisvinnere/j-rn-jacobsen>

118 <https://www.uib.no/forskning/91071/toppforskprogrammet>, jf. universitetsstyret, sak 104/2015 og 8/2016.

hadde tid til forskning og undervisning. I den sterke utbyggingen på 1960-tallet prioriterte Stortinget UiB, før utbyggingen i Tromsø startet opp. Fra siste halvdel av 1980-tallet ble det sterkere vektlagt at universitetet skulle samhandle med nærings- og samfunnsliv og ta på seg oppgaver for å imøtekomme nye behov for utdanning og forskning. Eksterne inntekter ble hilst velkommen. UiB vokste også med sysselsettingsmidler, med nye studieplasser, flere lærerkrefter og nye bygg. Etter år 2000 har universitetene fått større frihet til å disponere egne ressurser, men er fortsatt statlige organer, med de kravene til forvaltning, ressursstyring og åpenhet det medfører. Sammenlignet med situasjonen i mange andre land har norske universiteter store og stabile ressurser.

Som vist i kapittel 1 i bind 1 var det en helt sentral forventning med etableringen av UiB å styrke studiemulighetene for ungdom av alle klasser og fra hele landet. Velferd og likhet var – og er – viktige hensyn i politikken for universiteter og høyskoler. Gratis-prinsippet står også fast, etter 75 år. Mens nabolandene som EU-medlemmer har fått andre rammer for dette prinsippet, og selv om det er tatt til orde for å innføre studieavgifter også i Norge, er det så langt avvist. Det er gratis å studere, og både lovgivning om studiefinansiering og om studentsamskipnader bygger opp under intensjonene om å bidra til utjevning. Dette er tema som drøftes i kapittel 4 i dette bindet.

Fra etableringen av UiB i 1946 har universitetets forpliktelse og oppgave med å stå for fri grunnforskning vært understreket. Universitetene skal drive fri og kritisk forskning – forskning som kanskje ingen vet om kan bli viktig eller gi ny innsikt. Dette kan stå i et spenningsforhold til sterk vektlegging – også ovenfra – av å nå opp i konkurranser om ekstern finansiering av forskning, særlig fra EU og Forskningsrådet. I tillegg inviterer også organisasjoner og stiftelser til søknader om finansiering av forskning av høy kvalitet. Eksterne midler kan opplagt styrke forskningen. Samtidig kan det å tilpasse forskningsplaner til utlysninger av prosjekter og programmer styre forskningen mot problemstillinger som kan stå i et spenningsforhold til den frie forskningen.

Tildelingsmønsteret i støtte fra NFR og EU til UiB-forskningen – som til UiO – over tid tyder på at det særlig oppnås støtte til fri forskning. Det reflekterer UiBs og UiOs karakter som grunnforskningsorienterte. Hvis tildelingene kobles til egenandeler fra UiBs

grunnbudsjett, kan likevel også slike tildelinger begrense institusjonens frie bruk av forskningsmidler – i og med at det er andre som velger ut og prioriterer UiBs egne ressurser.

Fakultetene har hatt og har forskjellig mulighet til å oppnå eksterne forskningsmidler. Dette gjelder særlig de av invitasjonene fra Forskningsrådet som reflekterer den nasjonale forskningspolitikens prioriteringer, og de mange handlingsrettede programmene. Det inviteres langt flere søknader om forskningsmidler innenfor teknologi og naturvitenskaplige fag enn innenfor humaniora.

Ønsket er at dette kapitlet skal gi en forståelse av de lange linjene i UiBs økonomiske ressurser og endringer i disse gjennom 75 år. De siste 20 årene har det kommet store eksterne forskningsressurser, men de største ressursene har alltid kommet fra Stortinget, selv om det alltid har vært ønsker og krav om flere.

Litteratur og kilder

- Asdal, K. (2019). Bokomtale Thomas Brandt, Mats Ingulstad, Eirinn Larsen, Marte Mangset & Vera Schwach: Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 424–429. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2019-04-09>
- Bergens Museum (1917). *Bergens universitet: En redegjørelse for arbeidet for dets reising*. Bergen: N. Nilssen & Søns boktrykkeri.
- Brandt, T., Ingulstad, M., Larsen, E., Mangset, M. & Schwach, V. (2019). *Avhengig av forskning, De norske forskningsrådenes historie*. Oslo: Pax.
- Finansiering for kvalitet, mangfold og samspill. Nytt finansieringsystem for universiteter og høyskoler* (2015). Utredning fra ekspertgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet i 2014 (Hægeland-utvalget).
- Forland, A. (1996). *Universitetet i Bergen 50 år, 1946–1996*. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie*, Bind I, Universitetet i Bergen.
- Grove, K. (2012). *Uni Rokkansenteret – Frå SEFOS og LOS til Stein Rokkans bus*. Bergen: John Grieg.
- Gulbrandsen, M. (1995). *Universitet og region – samarbeid mellom universiteter og regionalt næringsliv i Norge* (TEMA Nord 518). København: Nordisk Råd.
- Halvorsen, A. (1967). *Et universitet i vekst*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1975–2011. Mot en ny samfunnskontrakt?* Oslo: Unipub.
- Hunskår, S. (red.) (2022). *Akademisk allmenmedisin i Bergen 1972–2022. Michael* (Supplement 29). Publication Series of The Norwegian Medical Society.
- Haaland, A. (1996). *Bergens Museums historie 1825–1945*. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie*. Bind I (s. 10–189). Universitetet i Bergen.
- Kallerud, E. (2001). *Norges Forskningsråd 1989–1995. En dokumentanalyse om etableringen av Norges forskningsråd*. Oslo: NIFU.
- Langfeldt, L. (2002). *Norges deltakelse i EUs 5. rammeprogram* (U-Notat 5). Oslo: NIFU.
- Larsen, E. (2019). Sekretariatet for norsk statsfeminisme. I: T. Brandt, M. Mangset, M. Ingulstad, V. Schwach & E. Larsen, *Avhengig av forskning, De norske forskningsrådenes historie* (s. 263–290). Oslo: Pax.
- Meld. St. 19 (2020–21). *Styring av statlige universiteter og høyskoler*.
- Nilsen, Y. (2005). *En sterk stilling? Norsk forskerforbunds historie 1955–2005*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.

- NOU 1988:28. *Med viten og vilje*.
- NOU 2022:3. *Ny lov om universiteter og høyskoler*.
- Nyborg, P. (2007). *Universitets- og høyskolesamarbeid i en brytningstid: femti års utvikling*. Oslo: Unipub.
- Rudeng, E. (1989). *Sjokoladekongen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skoie, H. (1984). *Norsk forskningsorganisering i etterkrigstiden*. NAVFs utredningsinstitutt. Oslo: NAVF.
- St.meld. nr. 35 (1975–76). *Om forskningens organisering og finansiering*.
- St.meld. nr. 28 (1989–90). *Om forskning*.
- St.meld. nr. 20 (2004–05). *Vilje til forskning*.
- Sørensen, K.H. & Traweek, S. (2021). *Questing Excellence in Academia: A Tale of Two Universities*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429290633>
- Teigen, K. (1996). Det psykologiske fakultet. I: N. Roll-Hansen, J. Goksoyr, L.M. Irgens, K.B., Helle, T. I. Bertelsen, R.K., Lie, A., Nernas, K.A., Selvig, F.W, Thue, S., Bagge, S. & K.H. Teigen (1996), *Universitetet i Bergen 50 år*. Bind 2 (s. 710–740). Universitetet i Bergen.
- Vagstad, S., Gabrielsen, T.S., Kaarbøe, O., Lommerud, K.E. & Risa, A.E. (2007). *Finansieringssystemet for universiteter og høyskoler – teoretiske vurderinger*. Universitetet i Bergen.
- Østby, M.N., Denisova, E., Gunnes, H., Olsen, B.M., Sivertsen, S. & Wendt, K. (2019). *FoU-ressurser i universitets- og høyskolesektoren 1997–2017*. NIFU-rapport 2019:29. Oslo: NIFU.